ЙОНА

або

ХУДОЖНИК ЗА РОБОТОЮ

"Киньте мене до моря... бо я знаю, що через мене оця велика буря на вас".

Книга пророки Йони, I, 12

Художник на ім'я Жільбер Йона вірив у свою зорю. Правда, тільки в неї він і вірив, хоча релігія, яку сповідували інші, викликала в нього повагу і навіть своєрідний захват. Однак і його віра була не без чеснот, бо полягала у підсвідомому допущенні того, що він здобуде багато, нічогісінько не заслуживши. Тому, коли раптом з десятеро критиків заходилися сперечатися про те, кому з них належить слава відкриття його таланту, — а йому в ту пору було років тридцять п'ять, — він анітрохи не здивувався. Проте його душевний спокій, що декому видавався пихою, пояснювався, навпаки, його скромністю і вірою. Йона віддавав належне радше своїй щасливій зорі, аніж своїм заслугам. Він трохи дужче здивувався, коли один торговець картинами запропонував йому щомісячне утримання, яке звільнить його від усіх матеріальних турбот. Марно архітектор Рато, котрий ще з ліцею заприязнився з Йоною та повірив у його щасливу зорю, доводив другові, що на це утримання він ледь животітиме і що торговець на цьому нічого не втрачає.

— І все-таки це щось, — казав Йона.

Рато, який досягав успіхів у житті, покладаючись лише на власні сили, картав друга:

— От тобі й маєш — щось!

Треба поторгуватися. Нічого не допомагало. Йона в душі благословляв свою щасливу зорю.

— Як вам завгодно, — сказав він торговцеві. І кинув роботу у батьковому видавництві, аби цілком присвятити себе живопису.

— Мені просто пощастило, — казав він. Насправді він думав: "Мені й далі щастить!"

Відтоді як він себе пам'ятав, щаслива доля не покидала його. Він був вельми вдячний батькам, передусім за те, що ріс без суворого нагляду і міг досхочу мріяти, а ще за те, що вони розлучилися через подружню зраду. Зрештою, саме на це посилався його батько, забуваючи уточнювати, що йшлося про досить своєрідну зраду: він не міг примиритися з благодійництвом дружини, справжньої святої, котра, не вбачаючи в тому нічого хибного, принесла себе в дар стражденному людству. Чоловік гадав, що лише він має неподільне право на чесноти своєї дружини. "Мені остогидло, — казав новоявлений Отелло, — що вона зраджує мені з біднотою". Це взаємонерозуміння виявилося вигідним для Йони. Його батьки, десь вичитавши чи почувши, ніби існує немало випадків, коли внаслідок розлучення батьків з дитини виростав садист чи вбивця, навперебій потурали йому, аби задушити в зародку можливість такого згубного розвитку. Що менше помітні були наслідки потрясіння, яким стало, як вони гадали, їхнє розлучення для дитячої психіки, то більше вони турбувалися: незримі травми — найглибші. Варто було Йоні показати, що він задоволений собою чи тим, як провів день, і звичайне занепокоєння батьків переростало в паніку. Вони подвоювали свою увагу до дитини й випереджали всі її забаганки. Нарешті, своєму начебто горю Йона завдячував тим, що знайшов вірного брата в особі свого приятеля Рато. Батьки останнього часто запрошували його маленького товариша по ліцею, бо співчували нещастю хлопчика, їхні жалісливі слова викликали в сина, здоровяня та спортсмена, бажання взяти під захист однокашника, чиї успіхи, досягнуті ніяк-бо не ціною старання, вже тоді

захоплювали Рато. Поєднання захвату й поблажливості сприяло дружбі, яку Йона сприйняв, як і все інше, просто і залюбки.

Коли Йона без особливих зусиль завершив свою освіту, йому знову поталанило: ставши на службу до батьківського видавництва, він знайшов таким чином пристойне становище а крім того, ще й виявилося його художницьке покликання, Найбільший видавець у Франції, батько Йони, вважав, що саме через кризу культури книжці більше, ніж будь-коли, належить майбутнє. "Історія свідчить, — казав він, — що менше люди читають, то охочіше вони купують книжки". Виходячи з цього, він лише коли-не-коли читав рукописи, які надходили, публікував їх, покладаючись тільки на ім'я автора та актуальність теми (а оскільки єдина тема, що завжди була актуальною — це секс, то видавець врешті спеціалізувався на ній і дбав лише про оригінальне оформлення та безкоштовну рекламу. Таким чином, Йона отримав разом з відділом внутрішніх рецензій ще й багато вільного часу, а його потрібно було на щось використати. Отак він і прийшов до живопису. Вперше він відкрив у себе несподіваний, але неослабний запал, і невдовзі вже проводив цілісінькі дні за мольбертом і — знову, не докладаючи жодних зусиль — досягнув блискучих успіхів на цій ниві. Здавалося, ніщо інше його не цікавить, і він ледве встиг одружитися в належному віці: живопис поглинав його без останку. На людей та події повсякденного життя він реагував лише доброзичливою посмішкою, що звільняла його від необхідності думати про них. Потрібно було статися пригоді з мотоциклом, який Рато надто розігнав, коли його приятель сидів позад нього в сідлі, щоб Йона, вимушений нарешті відірватися від роботи, бо ж праву руку взяли в гіпс, зацікавився знічев'я коханням. Але й за цю нещасливу пригоду він був схильний дякувати долі. Адже, якби не його щаслива зоря, то хіба він поглянув би на Луїзу Пулен так, як вона на те заслуговувала. А втім, на думку Рато, на Луїзу не варто було й дивитися. Бо ж сам він хоча й був невеликого зросту, кремезний, йому подобалися лише великі жінки. "Не розумію, що ти знаходиш у цій комасі", — казав він. Справді маленька, смаглява, чорнява та чорноока Луїза, однак, була гарно складена й мила. Йону, високого й повного, тішила ця комашка, тим більше що вона була клопітлива, як мураха. Покликанням Луізи було

діяльне життя. Це покликання якнайкраще відповідало схильності Йони до інертності з усіма Ті перевагами. Спочатку Луїза поринула в літературу. Принаймні доки вона гадала, що книговидавництво цікавить Йону, вона читала все підряд і за кілька тижнів могла вже говорити про все. Йона був у захваті й почав вважати, що остаточно спекався необхідності щось читати, бо Луїза досить добре його інформувала, тепер він міг від неї дізнаватися про найсуттєвіше в сучасних відкриттях. "Тепер не варто вже казати, що ось такий-то злий або гидкий, — стверджувала Луїза, — а треба казати, що йому хочеться бути злим чи гидким". Це важливий відтінок, і, як відзначив Рато, така новація вела принаймні до звинувачення роду людського. Та Луїза запевняла, що цю істину проголошують водночас бульварні газети й філософські журнали, а отже, вона загальновизнана й незаперечна. "Як вам завгодно", — мовив Йона й одразу ж забув про жорстоке відкриття, поринувши у мрії про свою щасливу зорю. Луїза облишила літературу, тільки-но зрозуміла, що Йону цікавить тільки живопис. Вона відразу ж захопилася образотворчим мистецтвом, почала бігати по музеях та виставках, тягаючи за собою Йону, який погано розумів твори сучасників і соромився своєї простоти. Однак він радів, що так добре поінформований про все, що стосується мистецтва, якому він себе присвятив. Правда, наступного дня він забував навіть ім'я художника, картини якого тільки-но бачив. Проте Луїза мала рацію, коли незаперечним тоном нагадувала йому те, що вона засвоїла як одну з безсумнівних істин іще коли захоплювалася літературою, а саме: що насправді ми ніколи нічого не забуваємо. Щаслива зоря таки справді оберігала Йону, який міг таким чином, не беручи гріха на душу, поєднувати переваги твердої пам'яті зі зручностями забуття.

Але особливо яскраво сяяли скарби відданості, якими Луїза обсипала Йону у повсякденному житті. Цей добрий ангел звільняв його від купівлі одягу, черевиків та білизни, що всім нормальним людям вкорочує дні й без того коротко го життя. Вона самовіддано брала на себе натиск машини, створеної, аби забирати час за допомогою сили-силенної вигадок, починаючи з незрозумілих бланків департаменту соціального страхування й кінчаючи все новими й новими вказівками податкового

відомства. "Так-так, — казав Рато. — , Шкода, що вона не може піти замість тебе до зубного лікаря". До зубного лікаря вона не ходила, а домовлялася по телефону про візити в найзручніший для Йони час; дбала, щоб його машина була заправлена пальним та маслом, замовляла кімнати в курортному готелі, піклувалася про житло; сама купувала подарунки, які Йона бажав піднести, вибирала й посилала замість нього квіти, а то й, бувало, вечорами встигала забігти до нього додому в його відсутність і постелити постіль, аби йому лишалося тільки роздягтися й лягти спати. Виявивши таку саму енергію, вона потрапила до тієї постелі, потім поклопоталася про формальності, привела Йону до мера за два роки до того, як його талант було визнано, й організувала весільну подорож таким чином, щоб вони могли відвідати всі музеї, не забувши заздалегідь в розпалі житлової кризи знайти трикімнатне помешкання, де вони й поселилися повернувшись. Згодом вона привела хлопчика та дівчинку, майже одне по одному, згідно з її планом мати трьох дітей, який був виконаний незабаром після того, як Йона пішов з видавництва, аби присвятити себе живопису. А втім, коли Луїза народила першу дитину, вона з головою поринула в клопоти про неї, а потім і про меншеньких дітей. Вона ще намагалася допомагати чоловікові, але їй бракувало часу. Безсумнівно, їй було прикро, що вона не вділяє уваги Йоні, проте її рішучий характер не давав їй надто довго заглиблюватися в такі прикрощі. "Нема ради, — казала вона. — У кожного свій верстат". Йона вважав цей вислів чарівним, бо хотів, як усі тогочасні художники, щоб його мали за ремісника. Отож, ремісника позбавлено колишньої опіки, і тепер йому доводилося самому купувати собі черевики. В цьому не було нічого незвичайного, крім того, Йоні й тут хотілося бачити кращий бік. Звичайно, йому коштувало зусиль ходити по крамницях, але ці зусилля винагороджувалися годинами самотності, що роблять таким неоціненним подружнє щастя. Але куди гострішою, ніж усі інші проблеми молодої пари, була проблема життєвого простору, бо простір навколо неї скорочувався з плином часу. Народження дітей, новий фах Йони, тісне приміщення та скромне утримання, що не давало змоги купити більше помешкання, — все це разом залишало мало простору для діяльності Йони та Луїзи, кожного на своїй ниві. їхня оселя містилася на другому поверсі колишнього особняка, будівлі XVIII сторіччя, у старому кварталі

столиці. В цьому районі мешкало багато художників, вірних тому принципові, що новаторство у мистецтві повинно мати своїм тлом старовину. Йона, що поділяв таке переконання, був дуже радий, що машкає в такому кварталі. Принаймні на його оселі таки лежав відбиток старовини. Але деякі новітні перебудови надали їй своєрідності, яка полягала головним чином у тому, що там було вельми багато повітря, незважаючи на невелику площу. Кімнати надзвичайно високі, з чудовими вікнами, безсумнівно, призначалися, з огляду на їхні розміри, для парадних прийомів та балів. Проте скупченість населення та прибутковість нерухомого майна змусили наступних власників порозділяти перегородками ці надто просторі кімнати й таким чином збільшити кількість стаєнь, за які вони лупили три шкури зі своєї череди квартиронаймачів. При цьому вони особливо наголошували на "великій кубатурі повітря". Цю перевагу неможливо було заперечувати, її лише варто було приписати неможливості перегородити кімнати ще й по горизонталі. Якби це можна було, то домовласники без вагань пішли б на необхідні жертви, аби надати ще кілька пристановищ молодому поколінню, за тих часів такому схильному до шлюбів і плодовитому. Проте кубатура повітря мала не тільки переваги. Недолік полягав у тому, що взимку кімнати важко було нагріти, і це, на лихо, змушувало домовласників підвищувати плату за опалення. Влітку через величезні вікна квартира була просто-таки залита сліпучим світлом — жалюзі не було. Домовласники не подбали їх зробити, мабуть, збентежені обсягом та вартістю столярних робіт. Зрештою ту ж роль могли виконати товсті штори, вартість яких не складала проблеми, оскільки про них дбали самі мешканці. До того ж домовласники не відмовлялися допомогти останнім і пропонували їм за нечувану ціну штори з власних крамниць. Філантропія, пов'язана з нерухомим майном, була для них тим самим, що скрипка для Енгра. У повсякденному житті це нове панство крамарювало перкалем та оксамитом. Йона був у захваті від переваг оселі й легко примирився з її незручностями. "Як вам буде завгодно", — сказав він домовласнику, коли той призначив плату за опалення. А що стосується штор, то він був згоден з Луїзою, яка вирішила, що досить почепити їх у спальні, залишивши інші вікна голими. "Нам немає чого приховувати", — казала ця чиста душа. Нону особливо приваблювала найбільша кімната,

в якій була така висока стеля, що не могло бути й мови про те, щоб створити там нормальне освітлення. До цієї кімнати вхід був просто з передпокою, а вузький коридор сполучав її з двома іншими, куди меншими й суміжними. В глибині квартири містилася кухня, а коло неї — туалет і комірчина, проголошена душовою кімнатою. Вона й справді могла правити за таку, якби в ній зробити душ і згодитися стояти під живлющими струменями геть непорушне. Справді незвичайна висота стелі й тіснота кімнат робили цю квартиру якимсь дивним сполученням паралелепіпедів, майже суцільно засклених, — скрізь двері та вікна, — де й меблі ніде було розмістити, а люди, затоплені нещадно яскравим світлом, здавалося, плавали, як іграшкові фігурки у вертикальному акваріумі. До того ж, усі вікна виходили у двір, тобто дивилися в інші вікна того ж стилю, за якими вимальовувалися знову вікна, що дивилися на другий двір, "Справжній павільйон дзеркал", — у захваті говорив Йона. За порадою Рато було вирішено відвести під подружню спальню одну з маленьких кімнат, а другу — для дитини, яку вже чекали. Велика кімната вдень була майстернею для Йони, а ввечері, вранці та в обід — вітальнею і їдальнею. Зрештою, снідати чи обідати, як-не-як, можна було й на кухні, аби Луїза чи Йона погодилися їсти стоячи. Рато, зі свого боку, робив для них безліч хитромудрих пристосувань. За допомогою розсувних дверей, складаних полиць та столиків йому вдалося компенсувати брак меблів, надавши цьому оригінальному помешканню вигляд скриньки сюрпризів. Проте коли кімнати наповнилися картинами та дітьми, настав час невідкладно подумати про нову квартиру. Справді, до народження третьої дитини Йона працював у великій кімнаті, Луїза плела щось у спальні, а двоє малюків займали третю кімнату, ходили там на головах та ще й гасали по всьому будинку. Коли з'явився новонароджений, його вирішили розмістити в куточку майстерні, що його Йона відгородив своїми полотнами, зробивши з них щось схоже на ширму, — це мало ту перевагу, що було чути, коли малюк починав плакати, й можна було відразу до нього підійти. Втім, Йоні ніколи не доводилося турбуватися — Луїза випереджала його. Ще до того, як дитина прокидалася, вона заходила до кімнати, правда, з усіма можливими пересторогами й завжди навшпиньки. Йона, розчулений такою делікатністю, одного разу сказав Луїзі, що може чудово працювати, не зважаючи на шерехи. Луїза

відповіла, що піклується і про те, аби не розбудити дитину. Йона, розчулений материнським серцем, яке отак розкривалося перед ним, від душі посміявся над своєю помилкою. І не зважився признатися, що обережні маневри Луїзи були обтяжливіші, ніж безцеремонне вторгнення. По-перше, тому, що тривали довше, а по-друге, тому, що пантоміма у виконанні Луїзи, яка входила, широко розставивши руки, ледь відкинувши назад тулуб і високо піднявши ногу, не могла лишитися непоміченою. Маневри ці навіть суперечили намірам, на які вона посилалася, бо ж Луїза кожної миті ризикувала зачепити одне з полотен, що захаращували майстерню. Тоді дитина прокидалася від гуркоту й виказувала невдоволення якими могла засобами, до речі, досить потужними. Батько, щасливий тим, що в сина такі могутні легені, підбігав утішити його. Незабаром на зміну Ноні прибігала дружина, й тоді він піднімав полотна, що попадали, а потім з пензлями в руці, зачарований, слухав наполегливий і владний голос сина. Саме в цю пору, завдяки успіху Йони, в нього з'явилося багато друзів. Ці друзі нагадували про себе по телефону чи несподіваними візитами. Телефон, що його, розваживши добре, поставили у майстерні, часто деренчав, знову-таки заважаючи синові спати, і він долучав свій плач до цих настійливих дзвінків. Якщо випадково Луїза в цей час доглядала інших дітей, вона бігла до майстерні разом з ними, але майже завжди спізнювалася: Йона однією рукою тримав дитину, а другою пензлі й телефонну трубку, вислуховуючи люб'язне запрошення поснідати з кимось із нових друзів. Йоні було вельми приємно, що з ним, досить посереднім співрозмовником, хочуть поснідати, але він волів виходити з дому ввечері, аби не розбивати робочий день. Як на те, найчастіше приятель бував дуже зайнятий, міг урвати годинку лише до обіду й лише завтра і хотів провести Ті неодмінно з любим Йоною. Любий Йона погоджувався: "Як вам завгодно" — і клав трубку, кидаючи: "Це так люб'язно з його боку" — й передавав дитину Луїзі. Потім він знову брався до роботи, яку незабаром перебивав сніданок чи обід. Доводилося відсувати полотна, розкладати вдосконалений стіл і сідати за нього з дітьми. За їжею Йона поглядав на незакінчену картину і, бувало, принаймні в першу пору, йому здавалося, що діти трохи повільно жують і ковтають, а це надто уповільнює сімейну трапезу. Та якось він вичитав у газеті, що їсти треба

повільно, аби краще перетравлювалась їжа, й відтоді, сідаючи за стіл, щоразу знаходив привід радіти. Часто нові друзі Йони провідували його. Рато приходив лише вечорами. Вдень він був на службі, та й потім, він знав, що художники працюють при денному світлі. Але нові друзі Йони майже всі належали до когорти художників та критиків. Одні колись займалися живописом, інші збиралися зайнятися, треті писали про живопис минулого та майбутнього. Всі вони, звісно, вельми цінували творчу працю і нарікали на організацію сучасного суспільства, яка заважала цій праці і такій необхідній для художника зосередженості. Вони годинами нарікали та нарікали, благаючи Йону не уривати праці, не звертати на них уваги, не панькатися з ними, бо ж вони не буржуа й знають, яка дорога для художника кожна хвилина. Йона, радіючи, що його друзі великодушно дозволяють йому працювати в їхній присутності, повертався до своєї картини, не перестаючи відповідати на запитання, які вони йому задавали, й сміявся, коли йому розповідали анекдоти. Йона тримався так просто, що його приятелі почувалися дедалі невимушеніше. Доброзичливці, вони навіть забували про те, що господарям час обідати. Але діти були не такі забудькуваті. Вони прибігали, приєднувалися до гостей, вискакували на коліна то до одного, то до другого, зчиняли галас і крик. Нарешті у квадраті неба над подвір'ям починало тьмяніти світло, і Йона відкладав пензлі. Лишалося тільки запросити друзів пообідати чим Бог послав, а потім гомоніти до пізньої ночі, і звісно, про мистецтво, але надто про нездарних художників, плагіаторів чи халтурників, котрих серед присутніх, звичайно, не було. Йона любив уставати рано, аби скористатися ранковим освітленням. Він знав, що наступного дня йому буде важко піднятися, що ранковий сніданок не буде готовий вчасно і що він сам почуватиметься втомленим. Але з іншого боку, він був радий за один вечір узнати так багато нового, це не могло не принести йому, як художникові, користь, хай непомітну для нього самого.

"У мистецтві, як і в природі, нічого не марнується, — казав він, — і тут мене веде щаслива зоря". Інколи до приятелів приєднувалися учні: тепер Йона мав свою школу. Спершу він був цим здивований, не розуміючи, чого можна навчитись у нього, адже для нього самого все було

відкриттям. Як художник він сам просувався навпомацки; де вже йому там когось напутити на шлях істини? Проте невдовзі він збагнув, що учень — це зовсім не обов'язково людина, яка прагне чогось навчитися. Навпаки, куди частіше учнями стають через некорисливе бажання повчати свого вчителя. Відтоді він міг покірно приймати цю нову данину поваги. Учні плутано пояснювали Йоні, що він зобразив і чому. Отож Йона раптом знаходив у своїй творчості здійснення задумів, які трохи дивували його, та ще безліч такого, про що він і гадки не мав. Він вважав себе бідним, а завдяки учням раптом виявлялося, що багатий. Іноді перед усіма тими багатствами, досі йому не відомими, він відчував крихту гордості. "А й правда, — казав він собі. — Ось це обличчя на задньому плані причаровує погляд. Я не зовсім розумію, що вони мають на увазі, коли говорять про опосередковану гуманізацію. Однак із цим ефектом я й справді досить далеко просунувся вперед". Але незабаром з голови йому вивітрювалося відповідальне усвідомлення своєї майстерності, і він знову складав подяку доленосній зорі. "Це зоря просувається, — казав він собі, — а я лишаюся з Луїзою та дітьми". А втім, з учнів була й інша користь — вони спонукали Йону вимогливіше ставитися до себе самого. Вони так високо підносили його сумлінність та працездатність, що після того він уже не міг дозволити собі жодного послаблення. Так він поступово відмовився від давньої звички: закінчивши важке місце, гризти шматочок цукру чи шоколаду, перш ніж знову взятися до роботи. Наодинці з собою він, попри все, потайки піддався б цій спокусі і дозволив собі маленьку втіху. Але його моральному вдосконаленню сприяла майже постійна присутність учнів та друзів, при них йому було якось незручно гризти шоколад, перериваючи, до того ж, цікаву розмову задля такої маленької примхи. Крім того, його учні вимагали, щоб він лишався вірним своїм естетичним переконанням. Нона, який довго працював, покії відчує скороминуще осяяння, коли дійсність поставала перед його очима у первозданному вигляді, мав дуже туманне уявлення про свої естетичні принципи. А його принципи учні, навпаки, чудово знали й давали їм безліч тлумачень, досить суперечливих та категоричних — тут вони ніколи не жартували. Іноді Йоні кортіло піти за примхою, яка, скільки світ стоїть, вабила за собою митців. Але його учні, поглядаючи на деякі полотна, що не відповідали їхньому розумінню прекрасного, супили

брови, й це змушувало Йону вдумливіше ставитися до мистецтва, якому він себе присвятив, і то було йому лише на користь. Нарешті, учні допомагали Йоні ще й так — вимагали висловити свою думку про їхні власні твори. І справді, не минало й дня, щоб йому не принесли похапцем накреслений етюд, що його автор ставив між Йоною та початою ним картиною, знайшовши найліпше освітлення. Доводилося щось говорити. Доти Йона завжди потай соромився своєї повної неспроможності поцінувати мистецький твір. За винятком небагатьох картин, які западали йому в душу, і нікчемної мазанини, про яку й говорити не варто, все видавалося йому однаково цікавим і ніщо не зворушувало. Таким чином, йому довелося виробити для себе певний набір найрізноманітніших суджень, тим більше, що його учні, як і всі столичні художники, були загалом люди не безталанні й, коли вони збиралися в нього, йому потрібно було проводити тонкі відмінності між їхніми роботами, аби догодити кожному. Цей приємний обов'язок змусив його скласти відповідний лексикон та виробити певні погляди на мистецтво. Однак його природна доброзичливість не постраждала від напруження духовних зусиль. Він швидко зрозумів, що учні чекали від нього не критики, що була їм ні до чого, а лише заохочень і, по можливості, похвал. Потрібно було тільки, щоб ці похвали не були схожі одна на одну. Тому Йона вже не вдовольнився своєю звичайною люб'язністю. Він зробився винахідливо люб'язним. Отак і минав час у Нони, який малював тепер в оточенні учнів та друзів, що розсідалися на стільцях, поставлених кількома рядами довкруг його мольберта. А часто до його глядачів приєднувалися сусіди, що виглядали з вікон будинку, що напроти. Він обмінювався думками і сперечався з друзями, роздивлявся картини, які приносили йому на суд, посміхався Луїзі, коли вона заходила до кімнати, втішав дітей, жваво відповідав на нескінченні телефонні дзвінки і, навіть на мить не випускаючи пензлів з рук, коли-не-коли робив мазок на початій картині. З одного боку, життя його було насичене, кожна година зайнята, і він дякував долі за те, що вона рятувала його від нудьги. З іншого боку, щоб написати картину, треба зробити чимало мазків, і він міркував про те, що нудьга має свої переваги, оскільки від неї можна врятуватися напруженою роботою. Йона, між іншим, працював усе менше, в міру того як його друзями ставали все більш цікаві люди. Навіть

у ті рідкісні години, коли він лишався наодинці з собою, він почувався надто виснаженим, щоб надолужувати змарноване, і в ці години він міг лише мріяти про новий лад життя, що примирив би радощі дружби з перевагами нудьги. Він звірився щиро Луїзі, а та, зі свого боку, поділилася з ним своїми турботами: старші діти підростають, і кімната стає тісною для них. Вона запропонувала перевести їх у велику кімнату, відгородивши їхні ліжка ширмою, а малюка переселити до маленької кімнати, де його не будитиме телефон. А що малюк майже не займав місця, Йона міг зробити цю кімнату своєю майстернею. Тоді у великій можна було б удень приймати гостей. Йона виходив би погомоніти з друзями і знову йшов би до себе працювати — гості, безсумнівно, не нарікали б на нього, розуміючи, що він потребує усамітнення. Крім того, вони раніше розходилися б, знаючи, що дітей час вкладати спати. "Чудово", — сказав, поміркувавши, Йона. "Та й потім, — додала Луїза, — якщо твої друзі не будуть так засиджуватися, ми зможемо трохи частіше бачитися". Йона глянув на неї. На обличчі Луїзи промайнула тінь смутку. Схвильований, він обійняв її та поцілував, вклавши в цей поцілунок усю свою ніжність. Вона припала до нього, і на мить вони знову відчули себе щасливими, як на початку подружнього життя. Але ось вона стрепенулася: маленька кімната була, можливо, затісною для Йони. Луїза озброїлася складаним метром, і вони виявили, що через нагромадження полотен Йони та куди численніші полотна його учнів він звичайно працював на площі, не набагато більшій за ту, яку віднині йому буде відведено. Йона негайно почав переселення. На щастя, що менше він працював, то більше зростала його популярність. Кожну його виставку нетерпляче чекали й заздалегідь прославляли. Щоправда, кілька критиків, серед них двоє постійних відвідувачів його майстерні, применшували деякими застереженнями запал своїх відгуків. Але цю маленьку неприємність цілком відшкодовувало обурення учнів. Звичайно, твердо заявляли останні, вище над усе вони ставлять картини першого періоду, але нинішні пошуки готують справжню революцію. Йона картав себе за легку прикрість, яку він відчував завжди, коли вихваляли його перші твори, й палко дякував. Рато бурчав: "Дивні типи... Вони воліють, аби ти лишався нерухомим, як статуя. Як послухати їх, то жити забороненої" Але Йона захищав своїх учнів: "Ти цього не можеш

збагнути, — казав він Рато, — тобі до вподоби все, що я роблю". Рато сміявся: "До біса, мені подобається твій пензель, а не твої картини". Але хай там як, а картини його й далі мали успіх, і після однієї виставки, яку тепло зустріла публіка, торговець, з яким мав справи Йона, сам запропонував збільшити місячне утримання. Йона погодився, вельми йому дякуючи. "Послухати вас, — казав торговець, — то можна подумати, що до грошей ви небайдужі". Така простодушність полонила серце художника. Однак, коли він попросив у торговця дозволу віддати одне з полотен на благодійницький аукціон, той стурбувався і поцікавився, чи не йдеться про "прибуткове" благодійництво. Йона цього не знав. Тоді торговець запропонував йому сумлінно дотримуватися умов договору, який давав йому виключне право на продаж картин Йони. "Контракт є контракт", — сказав він. А в їхньому контракті благодійництво не було передбачене. "Як вам буде завгодно", — відповів художник. Зміни в побуті дали позитивні наслідки. Так, Йона зміг досить часто усамітнюватися, щоб відповідати на безліч листів, які він тепер отримував, і які через свою ввічливість не міг полишити без відповіді. В одних листах йшлося про мистецтво, в інших, куди численніших, — про особисті справи відправника: то художник-початківець шукав підтримки й заохочення, то в Йони просили поради чи грошової допомоги. В міру того як його ім'я з'являлося в газетах, до нього зверталися також із настійливими проханнями виступити проти тієї чи іншої обурливої несправедливості. Йона відповідав, писав про мистецтво, дякував, давав поради, відмовляв собі в новій краватці, аби послати маленьку підтримку, зрештою, підписував справедливі протести, до яких йому пропонували приєднатися. "Виявляється, тепер ти займаєшся політикою? Лиши це письменникам та негарним дівулям", — казав Рато. Ні, він підписував лише ті протести, в яких мовилося, що вони не викликані бодай якою політичною упередженістю. Однак усі вони претендували на цю чудову незалежність. Кишені Йони завжди були напхані нечитаними листами, а варто було їх розкрити, як приносили нові. Він відповідав на найбільш термінові, які, як правило, надходили від незнайомих людей, і відкладав ті, що потребували ґрунтовної відповіді, тобто листи друзів. Така сила-силенна обов'язків була принаймні несумісна з неробством і

безтурботністю. Він завжди спізнювався і завжди відчував себе винним, навіть коли працював, що з ним час від часу таки траплялося.

Луїзу все дужче й дужче поглинали турботи про дітей, і вона падала з ніг, роблячи по господарству все те, що за інших обставин міг би зробити й він сам. Йона від цього страждав. Зрештою, він працював для свого задоволення, а їй випала прикріша доля. Він усвідомлював це, коли Луїза виходила у справах. "До телефону!" — кричав старший хлопчик, і Йона кидав картину, щоб, зітхнувши з полегкістю, повернутися до неї після отримання чергового запрошення. "Газі!" — кричав посильний, якому відчиняв двері хтось із дітей. "Зараз, заразі" Коли Йона клав трубку чи відходив від дверей, приятель або учень, а то й обидва разом ішли за ним до маленької кімнати, щоб закінчити почату розмову. Поволі всі звикли проводити час у коридорі — товклися там, розпатякували, закликали Йону в свідки чи забігали на хвилинку до малої кімнати. "Тут хоч вас можна вільно побачити!" — вигукували ті, що заходили. "Так, — відповідав розчулений Йона, — останнім часом ми зовсім не бачимося". Він відчував, що ошукує сподівання тих, з ким не бачиться, і засмучувався. Адже часто то були друзі, з якими він хотів би здибатися. Але йому бракувало часу, він не міг приймати всі запрошення. Від цього страждала його репутація. "Він запишався відтоді, як досяг успіху, — казали знайомі. — Він вже ні з ким не бачиться". Або: "Він любить лише себе". Ні, він любив живопис, любив Луїзу, дітей, Рато, ще кількох близьких людей і симпатизував усім. Але життя коротке, час збігав так швидко, а його енергія мала свої межі. Було важко зображувати світ і людей та водночас жити з ними. З іншого боку, він не міг навіть поскаржитися на свої труднощі, бо варто було йому заїкнутися про них, як його плескали по плечу й примовляли: "Коли таланить, це розплата за славу!" Отож листів усе більшало, учні не давали Йоні передихнути, й до нього сходилися тепер світські люди, яких він, правда, поважав за те, що вони, на відміну від інших, цікавилися живописом, а не королівською родиною Англії чи харчівнями для мільйонерів; щиро кажучи, це були переважно дами, що трималися вельми просто. Самі вони картин не купували, а тільки приводили до художника своїх друзів у надії, часто марній, що ті куплять що-небудь замість них. Зате вони допомагали Луїзі,

найчастіше — готувати чай для відвідувачів. Чашки переходили з рук у руки по коридору, з кухні до великої кімнати й назад, а потім потрапляли до маленької майстерні, де Йона серед купки друзів та відвідувачів, що ледве вміщувалися в кімнатці, і далі малював, аж поки йому доводилося відкладати пензлі, щоб із вдячністю взяти чашку чаю, яку чарівна особа налила саме для нього. Він пив чай, дивився на етюд, який учень тільки-но поставив на його мольберт, сміявся разом із друзями, просив когось із них відіслати паку листів, написаних уночі, піднімав малюка, що впав, крутячись у нього біля ніг, позував фотографу, а потім лунало: "Йоно, до телефону!" — й він, ризикуючи впустити свою чашку, вибачаючись, пробирався крізь натовп, що зібрався у коридорі, повертався, робив кілька мазків, зупинявся, аби відповісти чарівній особі, що, звичайно, він намалює її портрет, і знову вертався до мольберта. Він брався до роботи, але за мить чулося: "Йоно, підпис!" — "Що сталося? — питав він. — Рекомендований лист?" — "Та ні, це про каторжників Кашміра". — "А, гаразд, гаразд". Він біг до дверей прийняти молодого альтруїста з його протестом, не без стурбованості запитував, чи не йдеться про політику, ставив свій підпис, вислухавши запевнення, що про це йому нічого й хвилюватися, а заодно й суворе нагадування про обов'язки, покладені на нього привілеями, якими він користається як художник, і знову з'являвся у своїй майстерні, де йому рекомендували ново-явленого чемпіона з боксу, чиє ім'я він не міг розібрати, та найвидатнішого драматурга однієї чужоземної країни. Драматург протягом п'яти хвилин зворушливими поглядами висловлював йому свої почуття, бо не в змозі був висловитися краще через незнання французької мови, а Йона зі щирою приязністю кивав йому головою. З цього безвихідного становища їх виводило вторгнення новомодного проповідника, який хотів відрекомендуватися великому художникові. Зачарований, Йона казав, що він зачарований, мацав у кишені паку листів, брався до пензлів і збирався знову взятися до роботи, але спочатку змушений був подякувати за пару сеттерів, яких йому в цю хвилину приводили й дарували. Йона відводив їх до спальні, вертався, приймав запрошення дарувальниці на сніданок, знову виходив, почувши крики Луїзи, вочевидь переконувався в тому, що сеттери не звикли жити у квартирі, й відводив їх до душової кімнати, де вони вили так уперто, що й на хвилину не давали забути про себе. Інколи Йона

поверх голів перехоплював погляд Луїзи, і, як йому здавалося, то був сумний погляд. Нарешті наставав вечір, відвідувачі прощалися й розходилися, а дехто затримувався у великій кімнаті й розчулено споглядав, як Луїза вкладає дітей до ліжка, а їй люб'язно допомагає елегантна пані у капелюшку, шкодуючи, що їй зараз доведеться повернутися у свій двоповерховий особняк, де й близько немає такої теплої, інтимної атмосфери, як тут. Одного разу в суботу по обіді Рато приніс Луїзі хитромудру сушарку для білизни, яку можна було чіпляти до стелі на кухні. Квартира була повна людей; у маленькій кімнаті оточений знавцями Йона малював портрет дами, що подарувала йому собак, а тим часом інший художник писав з нього самого. За словами Луїзи, він виконував державне замовлення. "Це буде "Художник за роботою". Рато притулився в кутку кімнати, щоб подивитися на друга, явно заглибленого в свою роботу. Хтось із знавців, перший раз у житті бачивши Рато, нахилився до нього й сказав: "Ну й вигляд у нього!" Рато нічого не відповів. "Ви художник, — провадив той. — Я теж. Отож повірте мені, він видихається". — "Вже?" — спитав Рато. "Так. Його губить успіх. Цього випробування ніхто не витримує. На ньому можна поставити хрест". — "Він видихається чи на ньому можна поставити хрест?" — "Якщо вже художник видихається, то на ньому можна поставити хрест. Бачите, йому вже нічого малювати. Тепер малюють його самого, а потім почеплять на стіну".

За кілька годин по тому, уже за північ, у спальні мовчки сиділи Луїза, Рато і Йона, точніше, сиділи на ліжку Луїза й Рато, а Йона стояв. Діти спали, собак відвезли в село, де їх тримали за невелику плату, Луїза тільки-но перемила, а Йона й Рато повитирали гору посуду, всі добряче потомилися. Коли Рато, дивлячись на гору мисок, сказав: "Найміть прислугу", — Луїза сумовито відповіла: "А куди ми її притулимо?" Отож усі сиділи й мовчали. "Ти задоволений життям?" — раптом спитав Рато. Йона посміхнувся, але вигляд у нього був невеселий. "Так. До мене всі добре ставляться". — "Ні, — мовив Рато. — Не помиляйся. — Не всі ці люди добрі". — "Про кого ти говориш?" — "А хоч би й про твоїх друзів-живописців". — "Я знаю, що ти маєш на увазі. Але це трапляється з багатьма художниками, навіть з найвидатні-шими. Вони не певні, що

існують як художники. І ось вони намагаються себе в цьому переконати — критикують, осуджують. Це додає їм сили, це означає для них почати існувати. Вони такі самотні!" Рато похитав головою. "Повір мені, — сказав Йона, — я їх знаю. їх треба любити" — "Ну а ти, — сказав Рато, — ти існуєш? Адже ти ніколи ні про кого не говориш поганого". Йона засміявся. "О, я часто думаю погано про людей. Але я не злостивий. — І додав серйозно: — Ні, я не ручуся, що існую. Але я певен, що буду існувати". Рато запитав у Луїзи, що вона, про це думає. Скинувши заціпеніння від утоми, вона сказала, що Йона має рацію: думка їхніх відвідувачів нічого не важить. Важить лише робота Йони. І вона відчувала, що йому заважає дитина. До того ж хлопчик підростав, треба було купити йому ліжечко, а воно займе місце. Як бути, поки вони не знайшли більшої квартири? Йона озирав спальню. Звичайно, це не ідеальне вирішення проблеми — ліжко було заширокe. Але кімната весь день стояла порожня. Він виклав свою думку Луїзі. Вона замислилася. У спальні Йону принаймні не турбуватимуть: ке будуть же сторонні лягати на їхнє ліжко. "Що ви на це скажете?" — в свою чергу спитала Луїза в Рато. Той подивився на Йону. Йона споглядав вікна будинку напроти. Потім звів очі на беззоряне небо і пішов до вікна запнути штори. Озирнувшись, він посміхнувся до Рато й мовчки сів на ліжку біля нього. Луїза, явно вкрай виснажена, оголосила, що йде під душ. Коли друзі залишилися наодинці, Йона відчув, як Рато присунувся до нього, торкнувшись плечем його плеча. Він не глянув на нього, але сказав: "Я люблю малювати картини. Я хотів би малювати вдень і вночі, все життя. Хіба це не є щастя?" З ніжністю дивлячись на нього, Рато сказав: "Так, це і є щастя". Діти росли, і Йона був радий бачити їх веселими та здоровими. Вони ходили до школи й поверталися о четвертій годині. Йона міг милуватися на них вечорами й, крім того, суботами в другій половині дня, четвергами та протягом частих і довгих канікул. Вони були ще надто маленькі, аби тихо й мирно гратися, і надто жваві, аби оселя не повнилася їхніми галасливими суперечками та сміхом. Доводилося їх угамовувати, сварити, страхати карою, а то й ляпанців надавати для годиться. Треба було прати білизну й пришивати відірвані ґудзики; Луїзи на все це не вистачало. Оскільки вони не могли найняти навіть денну прислугу — за тієї тісноти, в якій вони мешкали, будь-яка стороння

людина була б тягарем, — Йона запропонував покликати на допомогу сестру Луїзи Розу, у якої помер чоловік і була доросла дочка. "Так, — відповіла Луїза, — з Розою можна буде не соромитися. Будь-коли можна буде їй вказати на двері". Йона зрадів з такого вирішення проблеми, яке полегшувало становище Луїзи й водночас його сумління, обтяжене тим, що дружина одна несла тягар життєвих турбот. Це було значною полегкістю, тим більше, що Роза приводила з собою дочку. Обидві мали добру душу й були вірні та некорисливі. Вони робили все можливе й неможливе, аби допомогти подружжю, й не шкодували власного часу. Цьому сприяла нудьга їхнього самотнього життя та приємна атмосфера простоти й невимушеності, яку вони знайшли в Луїзи. Як вона й розраховувала, ніхто не церемонився з родичками, й вони з першого дня відчули себе як удома. Велика кімната стала загальною й була тепер водночас їдальнею та дитячою. У маленькій кімнаті, де спала найменша дитина, складали полотна й ставили розкладачку, на якій спала Роза, коли приходила без дочки й залишалася ночувати. Йона займав спальню й працював між ліжком та вікном. Йому лише доводилося вранці чекати, доки після дитячої приберуть і його кімнату. Потім його вже ніхто не турбував, хіба що заходили взяти що-небудь з білизни: єдина в хаті шафа стояла у спальні. Відвідувачі, правда, не такі численні, як колись, звикли до перемін і всупереч сподіванням Луїзи дозволяли собі прилягти на подружню постіль, аби зручніше було гомоніти з Йоною. Прибігали й діти поцілувати батька. "Покажи малюночок". Йона показував їм картину, яку писав, і ніжно цілував їх. Випроваджуючи дітей, він відчував, що вони цілком, неподільно володіють його серцем. Якби він їх втратив, то в нього не лишилося б нічого — тільки порожнеча та самотність. Він любив їх так само, як живопис, бо вони одні в цілому світі, так само як і живопис, були сповнені життя. Однак Йона працював менше, і сам не знав чому. Він і далі не шукав розваг, але малювати йому тепер було важко навіть у години самотності. Він проводив ці години, дивлячись на небо. Він завжди був розгублений, самозаглиблений, а тепер зробився мрійником. Замість того, щоб малювати, він розмірковував про живопис, про своє покликання. Він, як і досі, казав собі: "Я люблю малювати", — але рука його, що тримала пензель, кволо повисала, й він прислухався до звуків радіо, що долинали здаля. Водночас його слава йшла на спад. Йому

приносили досить стримані або лайливі статті про його картини, інколи такі злі, аж йому щеміло серце. Але він казав собі, що можна мати користь і з тих наскоків — вони примусять його працювати краще. Ті, хто усе ще приходив до нього, трималися з ним тепер запанібрата, як з давнім приятелем, з котрим нічого панькатися. Коли він знову заходжувався коло роботи, вони казали йому: "Та кинь, устигнеш!" Йона відчував, що ці невдахи до певної міри вже бачать у ньому товариша по нещастю. Але з іншого боку, в цих нових стосунках було щось втішне. Рато стенав плечима: "Ти просто дурень. Вони тебе зовсім не люблять". — "Тепер вони мене трошки люблять, — відповідав Йона. — А трохи любові — це дуже багато. Хіба не однаково, звідки вона взялася?" Отож він і далі розмовляв, відповідав на листи і так-сяк малював. Зрідка він працював по-справжньому, головним, чином, неділями, коли діти йшли на прогулянку з Луїзою та Розою. Увечері він радів, побачивши, що картина, над якою він працював, трохи посувається вперед. В ту пору він писав небо. Коли торговець дав йому зрозуміти, що попит на його картини помітно впав і що тому він, на жаль, має зменшити місячне утримання, Йона згодився на це, а Луїза не могла стримати занепокоєння. Підходив вересень, потрібно було одягти дітей до нового учбового року. Вона з властивою їй мужністю сама взялася до роботи, але незабаром побачила, що не впорається. Роза могла полагодити білизну та пришити ґудзики, але пошити щось не вміла. Зате двоюрідна сестра її чоловіка була кравчиня, й вона взялася допомогти Луїзі. Час від часу вона сідала на стілець в кутку спальні, де, між іншим, ця мовчазна особа сиділа тихо й спокійно. Так спокійно, що Луїза порадила Йоні написати з неї "Трудівницю". "Слушна думка", — відповів Йона. Він спробував, зіпсував два полотна й повернувся до початого неба. Наступного дня він, замість того, щоб малювати, довго гуляв по хаті й розмірковував. Прийшов схвильований учень показати йому довгу статтю, яку він інакше не прочитав би. З неї він дізнався, що його живопис водночас претензійний та старомодний. Зателефонував торговець, аби знову висловити йому стурбованість, яку викликає в нього крива попиту. Однак Йона й далі поринав у мрії та думки. Учневі він сказав, що в статті є частка істини, але в нього попереду є ще багато років для роботи. Торговцю він відповів, що розуміє ного, але не поділяє хвилювання. У нього великі

задуми, він збирається створити щось дійсно нове, все піде на лад. При цьому він відчув, що говорить правду і що щаслива зоря сприятиме йому. Треба тільки розумно організувати повсякденне життя. Назавтра він спробував працювати в коридорі, позавтра — в душовій, під електричним світлом, наступного дня — на кухні. Але вперше йому заважали люди, на яких він усюди натикався, — і ті, кого він ледь знав, і його близькі. На деякий час він припинив працю й поринув у роздуми. Якби була краща пора року, він почав би малювати з натури. Але, на жаль, наближалася зима, й до весни важко було братися до пейзажів. Він усе-таки спробував, але незабаром здався: холод пробирав до кісток. Він провів кілька днів наодинці зі своїми полотнами — то сидів коло них, то стояв біля вікна; він більше не малював. Потім він почав зранку йти з дому. Він збирався накидати якусь деталь, дерево, пере-хняблений будинок, профіль перехожого. Надвечір виявлялося, що він нічого не зробив. Його відволікала найменша принада — газети, випадкова зустріч, вітрини, кав'ярні, де можна посидіти в теплі. Щовечора він вишукував відмовки, задобрюючи своє нечисте сумління, яке постійно гризло його. О, та він малюватиме, неодмінно малюватиме, і краще, ніж досі, коли мине цей період гаданої спустошеності. В ньому вершиться внутрішня робота, тільки й того, а потім його щаслива зоря, немов умита, ще осяйніша, прозирне з-за густого туману, що огортав її. А поки що він унадився до кав'ярень. Він помітив, що алкоголь викликає в нього такий самий душевний злет, який він відчував у ту пору, коли завзято працював цілими днями й думав про свою картину з палкою ніжністю, яку можна було порівняти лише з його любов'ю до дітей. Після другої чарки кон'яку його огортало це солодке піднесення, й він відчував себе водночас володарем світу і його слугою. Правда, він розкошував цим відчуттям склавши руки, й воно лишалося пустоцвітом, не перетворюючись на витвір мистецтва. Але воно найбільше нагадувало творчу радість, яка була сенсом ного життя, й він гаяв тепер довгі години в цих гамірних і просякнутих димом закладах. Однак він уникав місць, де бували художники. Коли він здибав знайомого і той заговорював з ним про його живопис, він жахався. Йому кортіло втекти, його співрозмовник помічав це, і тоді він тікав. Він знав, що про нього поза очі говорять: "Він має себе за Рембрандта", — і це ще дужче його бентежило. Принаймні він уже не

посміхався, а його колишні друзі робили з цього дивний, але неминучий висновок: "Він не посміхається, отже, він вельми задоволений з себе". Знаючи це, він усе більше цурався людей свого кола. Варто йому було, заходячи до кав'ярні, відчути, що хтось із присутніх упізнав його, як йому тьохкало серце. Безпорадний і сповнений незбагненного суму, він на мить завмирав, тамуючи збентеження і несподівану тугу за дружнім співчуттям, згадував Рато з його добрим поглядом і, крутнувшись, виходив. "Ну й фізіономія!" — почув він якось у себе за спиною. Він бував тепер лише у віддалених від центру кварталах, де його ніхто не знав. Тут він міг говорити, посміхатися, до нього поверталася його доброзичливість, ніхто його ні про що не питав. Він завів собі невибагливих приятелів. Особливо він любив погомоніти з одним із них, гарсоном з привокзального буфету, куди він частенько зазирав. Одного разу той поцікавився: "А чим ви займаєтеся?" — "Малюю", — відповів Йона. "Маляруєте чи картини малюєте?" — "Картини". — "О це важка справа", — мовив гарсон. І більше вони цієї теми не торкалися. Так, малювати важко, казав собі Йона, але він з цим упорається, треба лише продумати, як організувати свою роботу. Потроху за склянкою вина він придбав нових знайомих. Йому на допомогу прийшли жінки. Він міг поговорити з ними до чи після постелі, а головне, трохи похвалитися — вони його розуміли, навіть коли не дуже йому вірили. Інколи йому здавалося, що до нього повертається його колишня творча сила. Одного разу, натхненний однією із своїх приятельок, він відважився взятися до діла. Він повернувся додому і, поки не було кравчині, спробував знову попрацювати у спальні. Але за годину він відклав полотно, посміхнувся Луїзі, дивлячись на неї невидющим поглядом, і вийшов. Він пиячив цілісінький День і провів ніч у своєї приятельки, де, втім, відразу заснув. Вранці його зустріла втілена скорбота в образі Луїзи. Вона хотіла знати, чи спав він з тією жінкою. Йона сказав, що ні, бо був п'яний, але що раніш він спав з іншими. І вперше він з болем у серці побачив у неї той вираз обличчя, який буває у людей від раптових пекучих страждань, — це було обличчя жінки, що потопає. Лише тоді він збагнув, що весь цей час не думав про неї, і йому стало соромно. Він попросив у неї пробачення, сказав, що з цим покінчено, що від завтра все буде, як колись. Луїза була не в змозі щось говорити, й вона одвернулася, щоб приховати сльози.

Наступного дня Йона рано-вранці вийшов з дому. Йшов дощ. Він повернувся, вимоклий до нитки, навантажений дошками. У себе він застав двох давніх приятелів, що зайшли провідати його. Вони пили каву у великій кімнаті. "Йона змінює техніку. Він збирається малювати на дереві". Йона посміхнувся. "Річ не в тім. Але я розпочинаю щось нове". Йона вийшов до маленького коридора, що прилягав до душової, туалету й кухні і там, де він утворював прямий кут з коридором, що вів до передпокою, зупинився й довго дивився на високі стіни, що піднімалися до темної стелі. Йому знадобилася драбина, й він спустився по неї до кон-с'єржа. Повернувшись, він застав у себе ще кількох чоловік, і йому довелося відбиватися від гостей, що оточили його, вельми раді бачити його знову, та від домашніх, що чіплялися до нього з розпитами. Нарешті він дістався до кінця коридора. В цю мить дружина його виходила з кухні. Йона поставив драбину й міцно притис Луїзу до грудей. Вона благальне глянула на нього. "Прошу тебе, — мовила вона, — не починай спочатку". — "Ні-ні, — відповів Йона. — Я буду малювати, я мушу малювати". Але здавалося, що він говорить сам до себе, погляд у нього був відсутній. Він узявся до роботи. Насере-дині висоти стін він почав споруджувати поміст, щоб вийшло щось схоже на вузьку, але глибоку й високу антресолю. Надвечір усе було готове. Ставши на драбину, Йона вчепився за край помосту і, щоб випробувати його на міцність, повис на ньому і кілька разів підтягнувся. Потім він приєднався до гостей і домашніх, усі були раді, іцо він знову став таким привітним. Увечері, коли вдома було трохи менше людей, Йона взяв гасову лампу, стілець, ослінчик і підрамник і все це підняв на антресолю, супроводжуваний цікавими поглядами трьох жінок і дітей. "Ось так, — сказав він, вибравшись на своє сідало. — Тут я працюватиму, нікому не заважаючи". Луїза спитала, чи певний він, що зможе там малювати. "Звичайно, — відповів він, — для цього багато місця не потрібно. Мені тут буде вільніше. Деякі знамениті художники малювали при свічках, і зрештою... Дошки не прогинаються?" Ні, вони не прогиналися. "Будь певна, — мовив Йона, — кращої ради не знайдеш". І він спустився вниз. Наступного дня, удосвіта, він видерся на антресолю, сів, поставив підрамник на ослінчик, притулив його до стіни й почав чекати, не запалюючи лампи. Він ясно чув тільки гомін, що долинав з кухні й туалету. Все інше — телефонні дзвінки

та дзвінки у двері, човгання, розмови — звучали приглушено, мовби долітали з вулиці чи сусіднього двору. І в той час, коли оселя була затоплена нещадно яскравим світлом, тут панували дрімотливі сутінки. Час від часу приходив хтось із друзів і звертався до Йони з-під антресолі: "Що ти там робиш, Йоно?" — "Працюю". — "Без світла?" — "Поки що — так". Він не малював, але розмірковував. У сутінках і відносній тиші, яка в порівнянні з тим, що було досі, здавалася йому могильною, він прислухався до власного серця. Звуки, що долинали до антресолі, начебто вже не досягали до Йони, навіть якщо це були слова, звернені до нього. Так самотні люди помирають у своїй постелі, уві сні, а вранці в кімнаті, де немає жодної живої душі, невгавно дзвонить телефон, волаючи до навіки глухого тіла. Але Йона жив, він прислухався до німоти в собі самому, він чекав на свою щасливу зорю, яка все ще ховалася, але от-от мала знову зійти і засяяти як колись, освітити його життя, повне порожньої метушні. "Засяй, засяй, — просив він. — Не позбавляй мене твого світла". Вона засяє, він був певен того. Але він мав подумати ще, користаючись з того, що йому нарешті дано залишитися наодинці, не розлучаючись зі своїми близькими. Йому потрібно було усвідомити те, чого він досі ще не збагнув до пуття, хоча завжди відчував і завжди малював, наче знав. Він повинен був нарешті заволодіти таїною, яка, як він здогадувався, була не лише таїною мистецтва. Тому він і не засвічував лампу. Тепер Йона щодня піднімався на антресолю. Знайомі почали заходити рідше, відчуваючи, що заклопотаній Луїзі не до розмов. Йона спускався, коли його кликали до столу, й знов вибирався на своє сідало. Цілий день він нерухомо сидів у темряві. Лише вночі він приєднувався до дружини, що вже лягла спати. Минуло кілька днів, і він попросив Луїзу принести йому сніданок, що вона турботливо й зробила, розчуливши Йону. Аби не турбувати її даремно, він подав їй думку заготувати сякі-такі харчі, які він триматиме на антресолі. Зрештою він взагалі перестав спускатися протягом дня, але майже не торкався своїх припасів. Якось увечері він покликав Луїзу й попросив у неї ковдру. "Я проведу ніч тут". Луїза подивилася на нього, задерши голову. Вона вже розтулила була рота, але стрималася й нічого не сказала. Вона лише пильно дивилася на нього з тривожним і сумним виразом на обличчі, і він раптом помітив, як вона дуже постаріла, і зрозумів, що їхнє нелегке життя наклало і на неї

глибокий відбиток. Тоді він подумав про те, що ніколи їй по-справжньому не допомагав. І перш ніж він спромігся заговорити, вона посміхнулася йому з ніжністю, від якої в нього стислося серце. "Як хочеш, любий", — мовила вона. Відтоді Йона ночував на антресолі, звідки тепер майже не спускався. Відвідувачі зникли, бо Йону неможливо було застати ні вдень, ні вночі. Одним казали, що він за містом, іншим, коли набридло брехати, пояснювали, що він знайшов собі майстерню. Тільки вірний Рато відвідував їх, як завжди. Він видирався на драбину, й над помостом з'являлася його велика голова. "Як справи?" — питав він. "Чудово". — "Ти працюєш?" — "Звичайно!" — "Але ж у тебе немає полотна!" — "І все ж таки я працюю". Важко було провадити той діалог драбини з антресоллю. Рато хитав головою, спускався, ремонтував Луїзі запобіжники чи замок, потім, не залазячи на драбину, прощався з Йоною, який з темряви відповідав йому: "Вітаю, друже". Якось увечері він додав: "І дякую". — "За що?" — "За те, що ти мене любиш". — "Оце новина!" — сказав Рато й пішов. Іншого вечора Йона покликав Рато, і той квапливо підійшов. Уперше нагорі горіла лампа. Йона розгублено визирнув з антресолі. "Дай мені полотно", — сказав він. "Та що з тобою? Ти схуд, ти схожий на привида". — "Я вже кілька днів майже не їм. Але це нічого, мені треба працювати". — "Спершу попоїж". — "Ні, я не хочу їсти". Рато приніс полотно. Перш ніж зникнути в глибині антресолі, Йона спитав у нього: "Як вони там?" — "Хто?" — "Луїза та діти". — "У них все гаразд. Але їм було б краще, якби ти був з ними". — "Я з ними не розлучаюся. Головне — скажи їм, що я з ними не розлучаюся". І він зник. Рато висловив своє занепокоєння Луїзі. Та зізналася йому, що вже кілька днів не знаходить собі місця. "Як бути? Ох, якби я могла працювати замість нього! — Вона скрушно дивилася на Рато. — Я не можу без нього жити!" — мовила вона. Рато вразило, що обличчя в неї знову стало юним. І тут він помітив, що вона почервоніла. Лампа горіла цілу ніч і цілий ранок наступного дня. Коли Рато чи Луїза підходили до антресолі й зверталися до Йони, він відповідав тільки: "Облиш мене, я працюю". Опівдні він попросив гасу. Лампа, що скніла, знову розгорілася і яскраво світила до самого вечора. Рато лишився вечеряти з Луїзою та дітьми. Опівночі він попрощався з Йоною. Біля антресолі, все ще освітленої, він на хвилину затримався, але так і пішов, нічого не сказавши. Вранці, коли Луїза

встала, лампа все ще горіла. Випав чудовий день, але Йона цього не помічав. Полотно було повернуте лицем до стіни, а він сидів знеможений, впустивши руки на коліна. Він говорив собі, що віднині вже ніколи не працюватиме. Він був щасливий. Чути було, як рюмсають діти, ллється вода з крану, брязкає посуд. Луїза щось говорила. Вулицею їхала вантажна машина, і в величезних вікнах деренчали шибки. Життя тривало, світ був юний та прекрасний, Йона прислухався до любої метушні людей. На такій віддалі вона не заважала радості, що сповнювала його снагою, його мистецтву, його думкам, які він не міг висловити, яким судилося назавжди лишитися невисловленими, але які підносили його в недосяжну височину, де так вільно й солодко дихається. Діти гасали по кімнатах, маленька сміялася, а ось засміялася й Луїза — він так давно не чув її сміху. Він їх любив! Як він їх любив! Він загасив лампу, і в темряві, що запала... що це, чи не його зоря засяяла, як колись? Так, це була вона, він упізнав її, і серце його переповнювала вдячність. І, дивлячись на неї, він раптом безгучно впав. "Нічого страшного, — сказав лікар, якого покликали до Йони. — Він надто багато працює. За тиждень він буде на ногах". — "Він видужає, лікарю, ви певні того?" — спитала пригнічена Луїза. "Видужає". В іншій кімнаті Рато роздивлявся на полотно. Воно було чистісіньке, лише посередині Йона малесенькими літерами написав єдине слово — чи то "роз'єднання", чи то "об'єднання" — важко було розібрати.